

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ทุกวันนี้หากกวาดสายตาไปยังแผงเทพทั่วไปจะพบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่บนนั้นถูกรอบครองโดยเพลงป๊อปร่วมสมัยไปเกือบแทบทั้งสิ้น เมื่อใครสักคนพูดถึงเพลงที่นำเสนอเรื่องราวและสะท้อนถึงปัญหาของสังคมอย่างเพลงเพื่อชีวิตนั้น ดูเหมือนว่าเรากำลังมองลงไปในพื้นที่ที่กำลังถอยร่นเข้าสู่หุบมมืดไปทุกขณะ เมื่อความนิยมชมชอบในบทเพลงเพื่อชีวิตของผู้ฟังเพลงแนวนี้ลดน้อยลง ผู้แต่งเพลงหรือศิลปินที่รังสรรค์บทเพลงในแนวนี้ก็ดูเหมือนว่าจะจางหายไปตามกันไปด้วย

หลายปีที่ผ่านมาที่มีการตั้งคำถามถึงการล้มหายตายจากของบทเพลงเพื่อชีวิต รวมถึงอุดมการณ์และจุดยืนที่ผันแปรไปตามวันและเวลาของตัวศิลปินที่สร้างงาน จากเคยเป็นหนึ่งในอาวุธสำคัญของมวลชนที่ใช้ต่อสู้กับความอยุติธรรม วันนี้หลายคนตั้งข้อสงสัยว่าเป็นเพียงวัตถุประสงค์การใช้ตรา 'เพื่อชีวิต' เพียงอย่างเดียวหรือไม่

ขณะที่มีข้อโต้แย้งมากมายเกิดขึ้น ทว่าอีกฟากหนึ่งยังมีศิลปินที่ยังคงสร้างสรรค์เพลงในสกุลเพื่อชีวิต อย่าง สุรชัย จันทิมาธร ซึ่งเขายังคงยืนหยัดขับขานบทเพลงสะท้อนชีวิตของชาวชนบทห่างไกล ความอยุติธรรมที่ครอบงำประชาชนส่วนใหญ่ ฉายภาพให้เห็นเนื้อแท้ของความรัก มิตรภาพ และวิญญานเสรีในทางสร้างสรรค์ กระทั่งตั้งคำถามถึงสัจธรรมของชีวิต ซึ่งเรื่องราวเหล่านั้นนั้น สุรชัย จันทิมาธร บอกเล่ามาอย่างเนิ่นนานต่อเนื่อง จากยุค 14 ตุลาคม 2516 จนถึงปัจจุบัน เวลาไม่ได้ทำให้ท่วงทำนองชีวิตในบทเพลงของเขาเปลี่ยนไป หากแต่ยังคงเดินทางไปตามหมุดหมายเดิมที่มีมาตั้งแต่ต้นอย่างมุ่งมั่น

สุรชัย จันทิมาธร เป็นนักร้องนักดนตรีเพลงเพื่อชีวิตที่ถือได้ว่าประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างเป็นวงกว้าง การถ่ายทอดผลงานเพลงมีลักษณะโดดเด่นในถ้อยคำของการใช้ภาษาประกอบกับเนื้อหาของบทเพลง รวมถึงท่วงทำนองในการสื่อสารที่มีแบบฉบับเฉพาะตัวที่หาตัวจับได้ยาก

สุรชัย เคยให้สัมภาษณ์ถึงจุดเริ่มต้นก่อนที่จะมาเป็นนักร้องนักดนตรีเพลงเพื่อชีวิตอย่างเต็มตัวเอาไว้ว่า

ไม่คิดว่าจะมาเล่นดนตรีตั้งแต่แรก ช่วงนั้นเป็นนักเขียนที่ไม่เกี่ยวกับการเมืองมาก่อน ไม่เกี่ยวกับเพื่อชีวิต มีหนังสือเป็นของตัวเอง เขียนเรื่องสั้นเป็นอาชีพในตอนนั้น เราเกิดในยุคที่เขาเรียกว่าแสวงหา คือ หม่อมเหินสาวสวย ยุคสุวรรณี สุคนธา ขรรค์

ชัย บุนปาน และยังมีพี่ชายเป็นนักหนังสือพิมพ์ คือ พี่เสถียร จันทิมาธร เป็นคนที่ชี้ทิศทางให้ เพราะผมก็เหมือนกับเด็กบ้านนอกเข้ามา... ช่วงนั้นเรามีชีวิตที่ค่อนข้างเสรี ไม่มีระบบ เรียนก็ไม่เรียน อ่านหนังสือ อยู่ตามแผงหนังสือ แต่พอมาเคลื่อนไหวทางการเมืองก็เปลี่ยนจากสภาพนักเขียนมาเขียนเพลงก็เลยใช้ความรู้วรรณกรรมมาเป็นเพลง (วารสารเพลงดนตรี, ตุลาคม 2546, น. 15)

และจำเพาะเมืองไทย หากนำเอานักดนตรี นักแต่งเพลง นักร้อง ที่เคยเป็นนักปฏิวัติสู้รบในเขตป่าเขา เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมและผู้ด้อยโอกาสอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงเคลื่อนไหวอยู่เป็นระยะ ๆ มีชื่อเสียง มีอิทธิพลทางความคิดต่อคนร่วมสมัยและคนรุ่นหลังในสังคม ชื่อของ สุรชัย จันทิมาธร น่าจะอยู่ในอันดับต้น ๆ (เนชั่นสุดสัปดาห์, 5 กันยายน 2548, น. 42) ถึงแม้ว่างานเพลงของ สุรชัย จันทิมาธร จะมีออกมาไม่ถึงนัก อัลบั้มแต่ละชุดทอดระยะเวลาห่างกันหลายปี จะด้วยเงื่อนไขปัจจัยภายนอกหรือกลไกทางตลาดของค่ายเทปก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่ามีผลงานต่อเนื่องสม่ำเสมอ

ชื่อของ สุรชัย จันทิมาธร ปรากฏชัดขึ้นพร้อม ๆ กับวงดนตรี 'คาราวาน' ในฐานะของนักร้อง นักแต่งเพลง ที่สำคัญเขายังเป็นหัวหน้าวง 'คาราวาน' ทั้งที่ก่อนหน้านี้สุรชัยเป็นที่รู้จักค่อนข้างดีในแวดวงวรรณกรรมในฐานะนักเขียนเรื่องสั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 มีเรื่องสั้นตีพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ เป็นจำนวนมากพอสมควร และเรื่องสั้นเหล่านั้นได้ถูกนำมาตีพิมพ์อีกครั้ง ได้แก่ มาจากที่ราบสูง, เดินไปสู่หนไหน, ความบ้ามาเยือน และข้างถนน

งานเขียนของสุรชัยมีลักษณะพิเศษแบบศิลปิน เต็มไปด้วยอารมณ์ลึกลับที่ตรงไปตรงมาต่อข้อเท็จจริงที่พบเห็น เขาเริ่มลงมือเขียนและจบมันเมื่อควรจบ... “นี่ก่อนุรักษ์นิยามที่ล้าหลังบางคนอาจไม่ยอมรับว่าเรื่องสั้นของสุรชัยเป็นเรื่องสั้นในความหมายของ Short Story ที่จะต้องหักมุมตอนไคลแมกซ์ มีตัวละครเท่านั้นเท่านั้นตัว” (ถนนหนังสือ, พฤษภาคม 2528, น. 18) นอกจากเรื่องสั้นแล้วสุรชัย ยังเขียนบทวีออกมาจำนวนหนึ่ง แต่ดูเหมือนว่าสถานการณ์การเป็นนักร้อง นักดนตรีนั้นจะเป็นที่รู้จักกว้างขวางมากกว่าด้านอื่น ๆ กระทั่งถูกขนานนามว่าเป็น ‘อาจารย์ใหญ่แห่งวงการเพลงเพื่อชีวิต’ โดยมีบทเพลงซึ่งเป็นบทบาทเด่นชัดในฐานะแนวรบทางวัฒนธรรม แม้ว่าสุรชัยจะปฏิเสธหรือยอมรับกับสถานการณ์เหล่านั้นหรือไม่ก็ตาม

จริง ๆ ผมอยากจะเป็นคนหนึ่งที่เขียนเพลงออกมาธรรมดา เพียงแต่ว่าเขาเรียกขานผมว่าเป็น ‘เพลงเพื่อชีวิต’ ที่ผมก็ไม่รู้จะหลบไปตรงไหน แต่มันก็ดียอย่างหนึ่งในแง่ที่ว่าเขาจำแนกเราเป็นตระกูลตระกูลหนึ่ง แต่เชื่อมั้ยล่ะว่า ตอนที่ทำงานเขียนเพลงครั้งแรก เราไม่เคยคิดว่าเราจะเรียกตัวเองแบบนี้เลย’ (ผู้จัดการรายวัน, 30 กันยายน 2546, น. 29)

บทบาทในการเป็นนักร้องนักดนตรีจึงเป็นลำดับต่อมาจากการเขียนหนังสือของสุรัชย์ในการสื่อสารกับสังคม

ความที่มีพื้นฐานทางด้านการเขียนหนังสือมาก่อน ทำให้สุรัชย์สามารถเลือกใช้ถ้อยคำสำนวนในการแต่งเพลงได้ดี บวกกับความสามารถในการนำเอาภาษาถิ่นต่าง ๆ มาสอดแทรกไว้ในบทเพลงได้อย่างกลมกลืน จึงส่งผลให้บทเพลงของเขามีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ตัวอย่างเช่นการนำเอาภาษาของชาวลัวะในพื้นที่จังหวัดน่าน มาเขียนเพลงชื่อ ‘โอบนโปงซา’¹ โดยนำเอาความคิดและคำพูดที่ติดปากของชาวลัวะมาสื่อในลักษณะการปลอมใจผู้ที่หิวโหย เพลงแดดส่องหน้าฟ้าส่องหลัง ที่นำมาจากภาษาลัวะ เป็นต้น

วชิระ บัวสนธ์ (2544, น. 11) บรรณาธิการสำนักพิมพ์สามัญชน ได้เขียนถึงการนำเสนอเพลงของสุรัชย์ ไว้ในบทบรรณาธิการหนังสือ ‘เนื้อนัยเพลง’ ว่า เนื้อสารของเพลงได้สะท้อนความรู้สึกเบื้องต้นได้อย่างมีพลัง ไม่ว่าจะเป็นการเล่าสภาพชีวิตชาวชนบทในดินแดนถิ่นกำเนิด ความอยู่ดีพร้อมทั้งปวงที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ประจักษ์ทางสังคม เนื้อแท้ของความรักและมิตรภาพ วิญญาณเสรีในทิศทางสร้างสรรค์ ฯลฯ กระทั่งสังขรณ์ของชีวิต บทเพลงของ สุรัชย์ จันทิมาธร ได้บรรจุเรื่องราวอันว่าด้วยชีวิต สังคม และอุดมคติเอาไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งทั้งหมดนั้นแน่นอนว่าย่อมสะท้อนให้เห็น ‘ตัวตนเบื้องต้น’ ของเขาโดยแท้

ก่อนหน้าที่สุรัชย์จะรับบทบาทในฐานะแนวรบทางวัฒนธรรม และมีสถานภาพการเป็นนักร้อง นักดนตรีผู้บุกเบิกสกุลเพลงเพื่อชีวิต หรือถูกเรียกขานว่าเป็น ‘อาจารย์ใหญ่แห่งวงการเพลงเพื่อชีวิต’ หรือเป็นตำนานที่ยังมีลมหายใจก็ตาม การก่อเกิดสถานภาพทั้งหลายเหล่านั้นล้วนแล้วแต่แวดล้อมด้วยบริบทและเงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้สุรัชย์มีส่วนรับรู้และเข้าร่วมในสถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้น สถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นเหล่านั้นได้ทำให้สุรัชย์หันมานำเสนอเนื้อหาในเรื่องทางสังคม การเมืองมากยิ่งขึ้นเพื่อสะท้อนถึงสังคมในยุคนั้น

¹ในครั้งที่สุรัชย์ยังใช้ชีวิตอยู่ในป่า สังกัดหน่วยศิลป์ ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้แต่งเพลงนี้ขึ้นมา และในเนื้อเพลงโอบนโปงซา ตอนหนึ่งได้บอกถึงการดำรงชีวิตของชาวลัวะในการบริโภค ระบุว่า “ไม่ได้ข้าวกินก็กินข้าวโพด ไม่ได้ข้าวโพดก็กินหน่อ ไม่ได้หน่อกินก็กินน้ำ กินแต่น้ำกินแต่น้ำ อยู่ไม่นานก็ตาย” อีกทั้งยังเป็นการปลอมใจว่าหากไม่มีบางอย่างกิน แต่ก็ยังมีบางอย่างที่กินทดแทนกันได้ เพลงนี้ได้้นำเอาทำนองมาจากเพลง I'm so lone some I could cry ของ Hank William มาใส่เนื้อร้องใหม่

การเปิดประตูให้อเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยภายใต้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีผลสืบเนื่องมาจากนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น ได้ส่งผลให้พื้นที่ที่มีการก่อตั้งฐานทัพเต็มไปด้วยสถานเริงรมย์ ยาเสพติด ที่มากับทหารอเมริกันพร้อมทั้งแพชั่นที่เสนอตามสื่อมวลชนมากมาย ตลอดจนการพัฒนาที่รวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีของประเทศ ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ดั้งเดิมของสังคมไทยอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่กระแสของโลกช่วงนั้นต่อต้านการทำสงครามเวียดนาม ในสหรัฐอเมริกาเองก็มีการชุมนุม ประท้วง เพื่อต่อต้านการทำสงครามและใช้ 'บทเพลง' เป็นเครื่องมือ โดยมีกลุ่มนักร้อง นักดนตรี นักแสดงเป็นแกนนำในการรวมพลังและเผยแพร่แนวคิดการประท้วง

ในประเทศไทย กลุ่มนักศึกษา ปัญญาชนหรือกลุ่มที่ต่อต้านรัฐบาลนั้น ส่วนมากเป็นกลุ่มคนทำงานหนังสือพิมพ์และวรรณกรรม การต่อต้านจึงออกมาในรูปของหนังสือและเอกสาร สิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นสื่อหลักในการเรียกร้อง มีการออกหนังสือราคาเล่มละหนึ่งบาท อีกทั้งยังมีการจับกลุ่มถกเถียงแลกเปลี่ยนทัศนะโดยการจัดกิจกรรมเสวนาถึงความไม่ชอบมาพากลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนถูกหยาบยกขึ้นมาตั้งคำถามมากมาย จนกลายเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความคิดของนักศึกษา ปัญญาชน และประชาชนในการต่อต้านรัฐบาล

ในช่วงเวลาต่อมา การปกครองภายใต้การนำของรัฐบาลถนอม กิตติขจร ก็เกิด 'กรณีทุ่งใหญ่' ขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเหลกเหลวในระบบราชการ โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ใช้เฮลิคอปเตอร์ของทางราชการพาดาราเข้าไปล่าสัตว์ป่าในเขตป่าสงวนทุ่งใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อเครื่องบินตกจึงพบซากสัตว์ป่าถูกล่าจำนวนมาก จนเป็นผลให้สื่อมวลชนและนักศึกษาร่วมกันตีแผ่เปิดโปงการกระทำผิดกฎหมายของฝ่ายราชการ ทำให้นักศึกษารวมคำแห่งกลุ่มหนึ่งได้ออกหนังสือในนามของ 'ชมรมคนรุ่นใหม่' ชื่อว่า 'มหาวิทยาลัยยังไม่มีคำตอบ' โดยมีข้อความที่กล่าวกระทบต่อปัญหาการต่ออายุราชการของจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร จากการทำหนังสือเผยแพร่ของนักศึกษาเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงสมัยนั้น ดร.ศักดิ์ ฆาสุกนิรันดร์ ลบรายชื่อนักศึกษาทั้ง 9 คนออกจากการเป็นนักศึกษา และเป็นชนวนที่ทำให้นักศึกษาและประชาชนจำนวนมากรวมตัวกันเพื่อชุมนุมเรียกร้อง ประท้วงในการกระทำของอธิการบดี และขยายผลไปถึงการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนกระทั่งนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

กรณี 14 ตุลาคม 2516 ขบวนการไทยเรื่อนล้านได้แสดงความต้องการของตนออกมา คนที่ถูกกดดันด้านต่าง ๆ ได้โอกาสแสดงความรู้สึก ความคิดเห็นที่แท้จริงของตน ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้รับการแต่งตั้งขึ้นพร้อม ๆ กับสถานักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ทั่วประเทศ สหภาพแรงงาน สหพันธ์ชาวนาชาวไร่ และองค์กรต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516

ชัยชนะของ 14 ตุลาคม 2516 ไม่ใช่อยู่ที่การขับไล่สามทมิฬเท่านั้น แต่เป็นการเปิดศักราชใหม่ให้แก่ความรู้สึกนึกคิดที่ก้าวหน้าของสังคม ถือเป็นการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ของกองทัพวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยงานเขียน บทกวี เรื่องสั้น บทเพลง รวมทั้งการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่หลอมรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ท่ามกลางสถานการณ์การชุมนุมเรียกร้องสุรชัย จันทิมาธร เป็นหนึ่งในผู้ร่วมสังเกตการณ์และยังมีหน้าที่วาดแผนที่ให้กับนักศึกษาเพื่อใช้วางแผนในการเดินขบวน นอกจากนี้ยังคอยแต่งบทกลอนต่าง ๆ ส่งให้โฆษกบนเวทีอ่านให้กับนักศึกษาและประชาชนฟัง เพื่อปลุกเร้ากำลังใจในการต่อสู้เรียกร้อง และช่วงนี้เองที่เพลง 'सानแสงทอง' ได้ถูกขับขานขึ้นภายใต้การแต่งเนื้อร้องโดยสุรชัย โดยนำทำนองมาจากเพลง FIND THE COST OF FREEDOM ของวงดนตรี ครอบสปีสติล แนซ์ แอนด์ ยังก์ สุรชัยได้แต่งเพลงนี้ไว้ในสมัยเดินขบวนขับไล่ ดร.ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหง เพลงนี้นับได้ว่าเป็นบทเพลงแรกของสุรชัยที่ทำให้ถือกำเนิดบทบาทในการเป็นศิลปินเพื่อชีวิต

นักคิดนักเขียนหัวก้าวหน้าในอดีตได้ให้ทัศนะว่า 'ศิลปะและวรรณกรรมจะมีลักษณะเช่นไร ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมในเวลานั้น ศิลปะและวรรณกรรมจึงเป็นภาพสะท้อนของสังคม' นอกจากศิลปะและวรรณกรรมจะเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด และอุดมการณ์ของคนกลุ่มหนึ่งต่อผู้คนในสังคมแล้วนั้น สื่ออีกประเภทหนึ่งที่ไม่อาจละเลยหรือมองข้ามความสำคัญได้ก็คือ 'บทเพลง' ซึ่งเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการเคลื่อนไหวในภาคศิลปวัฒนธรรมที่สามารถตีแผ่สะท้อนแง่มุม บอกเล่าเรื่องราวความเป็นไปของสังคมได้ดี โดยผ่านเนื้อร้องและท่วงทำนอง บทเพลงมีบทบาทหน้าที่ในการปลุกเร้ามวลชนให้เกิดอารมณ์ร่วมในการประท้วงเรียกร้องความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองด้วยความที่บทเพลงสามารถเข้าถึงมวลชนและแผ่ขยายในวงกว้างได้รวดเร็วกว่าสื่อประเภทอื่น บวกกับสำนวนภาษาในบทเพลงของศิลปินแต่ละคนในการรังสรรค์ถ้อยคำยิ่งทำให้บทเพลงเข้าถึงอารมณ์ผู้คนได้มากกว่าการใช้ภาษาอื่นใด

ผลสะท้อนอันเกิดขึ้นในสังคมไทยจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ หรือกระทั่งการเคลื่อนไหวกระบวนศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ นั้นได้ส่งผลให้ศิลปะและวรรณกรรมเพื่อชีวิตเติบโตขึ้น และมีลักษณะสอดคล้องกับการตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา (แจ่มจิต สุรเดโช, 2531, น. 2) เนื่องจากลักษณะสังคมในช่วงนั้นมีการเปิดกว้างต่อการเคลื่อนไหวในทุกด้าน และในช่วงนี้เองที่ 'บทเพลงเพื่อชีวิต' และ 'วงดนตรีเพื่อชีวิต' ได้ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับบทบาทและอิทธิพลในการเคลื่อนไหวในรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมเพื่อเข้าถึงมวลชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่บทเพลงเพื่อชีวิตในแบบของปัญญาชนได้ถือกำเนิด และทำหน้าที่ของมันจนถึงขีดสุด กระทั่งสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ทางการเมืองในยุค

สมัยนั้น แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอดีตนั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เพลงเพื่อชีวิตและกลุ่มศิลปินเพลงในอดีตก็มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย (คณะกรรมการจัดงานรำลึก 25 ปี 14 ตุลา, 2541, น. 10) บทเพลงเพื่อชีวิตจึงเป็นเสมือนกระแสธารที่บ่งบอกถึงการต่อสู้บอกเล่าเรื่องราวความเคลื่อนไหวของสังคม ตลอดจนแนวความคิดของสังคมได้อย่างดีในช่วงหนึ่ง บทเพลงจึงมีคุณค่าในแง่ของศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งของสังคมไทย (ตำนานเพลงเพื่อชีวิต “สายธารแห่งการต่อสู้”, 2532, น. 81) ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลผลิตที่สำคัญที่เกิดขึ้นในห้วงของเหตุการณ์ดังกล่าว

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นักวิชาการและนักประวัติศาสตร์ ได้อธิบายถึงการก่อเกิดของเพลงเพื่อชีวิตว่า

เพลงเพื่อชีวิตเกิดขึ้นพร้อมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 คู่กันมาอย่างแยกไม่ออกเป็นปรากฏการณ์ที่ชัดเจน เป็นมิติใหม่ในแง่ของงานศิลปะและวัฒนธรรมในประเทศไทยตอนนั้น ให้ความหมายและความรู้สึกในลักษณะที่แปลกใหม่ กำเนิดของเพลงเพื่อชีวิตเกิดขึ้นมาพร้อมกับกระบวนการทางสังคมใหม่ และแบ่งบานที่สุดในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 เป็นบทเพลงที่เป็นธรรมชาติ สะท้อนออกมาโดยที่ไม่ถูกกำหนดด้วยอุดมการณ์ หรือลัทธิที่แข็งกร้าวจนเกินไป (มติชนรายวัน, 14 ตุลาคม 2542, น. 12)

และท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ที่พลิกผันไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมการเมืองเช่นทุกวันนี้ ทำให้บทเพลง ‘เพื่อชีวิต’ มีสถานภาพใหม่เกิดขึ้นมาอย่างแจ่มชัด จากเดิมที่เคยเป็นเสมือนบทเพลงต้องห้ามมาตั้งแต่ครั้งอดีต กลับเติบโตและพัฒนาหยั่งรากจนเป็นแนวเพลงหลักอีกแนวหนึ่งที่แวดวงธุรกิจเพลงไม่อาจมองข้าม

และถึงแม้ว่ากระแสการตอบรับจะไม่เป็นวงกว้างอย่างในอดีต แต่สุรชัย ก็ยังคงเลือกที่จะนำเสนอผลงานและสื่อสารกับผู้ฟังด้วยการออกแสดงดนตรีตามหมู่บ้านในชนบท เพื่อที่จะบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคม เพียงแต่นำเสนอบทเพลงด้วยวิธีการพาตัวเองไปสู่ชาวบ้านตามชนบท ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำเสนอผลงานเพลงต่างจากนักร้องนักดนตรีทั่วไปที่ยังอาศัยการนำเสนอผลงานผ่านค่ายเพลงในรูปแบบของซีดี และเทปคาสเซ็ท

สุรชัย เคยให้สัมภาษณ์ในเรื่องของการนำเสนอผลงานเพลงเพื่อชีวิตเอาไว้ว่า

ทุกวันนี้ในแง่ของวงการบันเทิง ก็เรียกว่ากลายเป็นสิ่งที่ถูกลืมไปแล้ว แต่ในแง่หนึ่งผมมองแบบหนึ่ง คือไม่ต้องอยู่กับบริษัทเทป ถ้าไม่ขึ้นต่อสิ่งเหล่านี้ เพลงเพื่อชีวิตหยั่งรากลงในสังคมไทยแล้ว ออกไปตามต่างจังหวัดพื้นฐานเป็นเพื่อชีวิต เป็น

กำเนิดเดียวกับเพลงลูกทุ่งแยกกันไม่ออก ปัจจุบันเนื้อหา ทำนอง มั่นกลืนเข้าหากัน (ผู้จัดการออนไลน์ www.manager.co.th, 22 เมษายน 2547)

เมื่อกล่าวถึงบทเพลงเพื่อชีวิต ‘คาราวาน’ ย่อมถือเป็นต้นแบบของวงดนตรีเพื่อชีวิตที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แม้สถานการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ จะคลี่คลายและล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม แต่บทเพลงของคาราวานไม่เคยถูกทอดจากแผงของกาลเวลาทั้ง ๆ ที่กระแสเพลงสมัยใหม่กำลังครองพื้นที่บนจอโทรทัศน์และคลื่นวิทยุก็ตาม เพลงของคาราวานยังคงถูกขับขานและรับใช้ผู้คนเรื่อยมา โดยมีตำนานการต่อสู้ด้วยเสียงเพลงตลอดระยะเวลา 3 ทศวรรษ

อย่างที่กล่าวข้างต้น ‘คาราวาน’ เป็นกลุ่มคนดนตรีที่ก่อตัวขึ้นมาในยุคเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 งานเพลงของคาราวานถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรองรับแนวคิดของปัญญาชนที่ทำการเคลื่อนไหวทางด้านการเมืองในยุคดังกล่าว ส่งผลให้บทเพลงของคาราวานถูกเรียกขานแทนลักษณะของเพลงและวงดนตรีประเภทนี้ว่าเป็นบทเพลง ‘เพื่อชีวิต’ และถูกจัดให้เป็นต้นธารของบทเพลงประเภทดังกล่าว การขยับตัวของคาราวานในแต่ละครั้งจึงมีความหมายและปฏิบัติการตอบรับจากสังคมไทยอยู่เสมอ

นักวิจารณ์ดนตรีอาวุโสอย่าง ‘สีลม’ เคยเขียนถึง ‘คาราวาน’ เอาไว้ว่า

คาราวานไม่ใช่วงดนตรีเพื่อชีวิตธรรมดาวงหนึ่ง ที่ใคร ๆ สามารถไปซื้อเทปมาฟังแล้วเขียนวิจารณ์ว่าดียั้งงั้นหรือไม่ดีอย่างนี้ คาราวานไม่ใช่นักดนตรี ไม่ใช่ผู้สร้างความบันเทิง หรือที่เรียกว่าเอ็นเตอร์เทนเนอร์ สำหรับคนหลายคนคือ “วีรบุรุษ” ถึงแม้ว่าตัวคาราวานจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม แต่คนจำนวนมากมองว่าคาราวานเปรียบเสมือนวีรบุรุษของพวกเขา (ผู้จัดการรายวัน, 22 เมษายน 2547, น. 31)

วงดนตรี ‘คาราวาน’ เกิดจากการรวมตัวของนักดนตรีสองส่วนคือ ท.เสนและสัญญาจร² ประกอบด้วย สุรชัย จันทิมาธร และ วีรศักดิ์ สุนทรศรี ช่วงนั้นมีการออกเผยแพร่ประชาธิปไตยตามชนบท โดยศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยและกลุ่มพลังประชาธิปไตย ซึ่งมีนิสิต นักศึกษา และอาสาสมัครเข้าร่วม บทบาทหน้าที่ของ วงท.เสนและสัญญาจร จึงเป็นการแสดงดนตรีสลับกับการอภิปรายทางการเมือง และเป็นจุดเริ่มต้นของการนำไปสู่ความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับขบวนการนักศึกษาในเวลาต่อมา นักดนตรีส่วนที่สองเป็นนักศึกษาแผนกศิลปกรรมจาก วิทยาลัยเทคนิค

²เพลงที่ใช้เล่นในช่วงแรกมีเพียงเพลงคนกับควาย เปิบข้าว และข้าวคอกยฝน เพลงคนกับควาย สมคิด สิงสง และ วิสา คัญทัพ เป็นผู้แต่งเนื้อร้อง สุรชัย จันทิมาธร เป็นผู้ทำทำนอง เพลงเปิบข้าว แต่งโดย จิตร ภูมิศักดิ์ ทำนองโดยสุรชัย จันทิมาธร และเพลงข้าวคอกยฝน เนื้อร้องดั้งเดิมเป็นภาษาเขมร ภายหลังสุรชัยแต่งเนื้อร้องภาษาไทยใหม่ แต่ยังคงใช้ทำนองพื้นบ้านเขมร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โคราช คือ วง 'บังคลาเทศแบนด์' ประกอบไปด้วย มงคล อุทก และ ทองกราน ทานา นักดนตรีกลุ่มนี้ได้นำเพลงของ วงท.เสนและสัญญาจร ไปเรียบเรียงใหม่ เพื่อนำออกแสดงตามชนบทโคราช นักดนตรีทั้งสองวงร่วมกันเล่นในงานปฐมนิเทศให้กับนักศึกษาใหม่ ที่วิทยาลัยเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โคราช เป็นที่แรก

กลางปี พ.ศ. 2517 กลุ่มผู้หญิงกับชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดนิทรรศการ 'การต่อสู้ทางวรรณกรรม' ขึ้นได้เชิญ วงท.เสนและสัญญาจร มาร่วมแสดงดนตรี สุรัชย์ จึงเขียนจดหมายชักชวนกลุ่มบังคลาเทศแบนด์มาร่วมแสดงในงานนั้น จึงนับเป็นการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการครั้งแรกของ 'คาราวาน' นอกจากวงคาราวานจะประกอบไปด้วย สุรัชย์ จันทิมาธร วีระศักดิ์ สุนทรศรี ทองกราน ทานา และมงคล อุทกแล้วนั้น ยังมี พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ เข้ามาร่วมวงในภายหลังและแยกตัวออกมาเป็นศิลปินเดี่ยวในเวลาต่อมา การเดินทางเพื่อเล่นดนตรีของคาราวานตามชนบทแต่ละครั้ง พวกเขามักจะเก็บเกี่ยวประสบการณ์ที่ได้พบเห็นนำมาถ่ายทอดเป็นเพลง ตัวอย่างเช่น เพลงกุลา, หมายเหตุจากหมู่บ้าน, หยดก่อน และเพลงตายสิบเกิดแสน เป็นต้น

แม้ว่าวง 'คาราวาน' จะรวมตัวกันเมื่อปี 2517 แต่ปลายปีเดียวกันก็แตกวง และกลับมา รวมกันอีกครั้ง ในปี 2518 ต้นเดือนตุลาคม 2519 นักศึกษาติดต่อให้คาราวานไปแสดงดนตรีสลับกับการอภิปรายที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นเพื่อให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น ถือเป็น การแสดงครั้งสุดท้ายก่อนที่วงคาราวานจะเข้าป่า ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยภาย หลังจากออกอัลบั้มชุด 'คนกับควาย' และ 'อเมริกันอันตราย' ช่วงที่อยู่ในป่านั้นคาราวานได้ไป ศึกษาทางด้านดนตรีในประเทศจีน ยกเว้น สุรัชย์ จันทิมาธร ไปอยู่แนวหน้าในจังหวัดน่าน และปี 2523 วีระศักดิ์ สุนทรศรี กลับคืนเมือง ปี 2524 มงคล อุทก และ พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ กลับมา และปี 2525 สองคนสุดท้ายของคาราวานคือ สุรัชย์ จันทิมาธร และ ทองกราน ทานา กลับลงมา สมทบกับเพื่อน ๆ ที่กรุงเทพฯ และร่วมกันเล่นใน คอนเสิร์ต ฟอรั่ม ยูนิเซฟ ปี 2526 เปิดการแสดงที่ ประเทศญี่ปุ่น ต้นปี 2527 เล่น คอนเสิร์ต ฟอรั่ม ยูนิเซฟ ครั้งที่ 2 เป็นการแสดงก่อนพักวง

ผลงานเพลงของคาราวานแบ่งออกเป็น 4 ยุค ได้แก่ ยุคที่ 1 ตั้งแต่การก่อตั้งวงในปี 2517 ออกซิงเกิ้ลแรก อันมีเพลงคนกับควาย, เปิบข้าว, นกสีเหลือง และจิตร ภูมิศักดิ์ มีการออก คาสเส็ตเทปชุด 'คนกับควาย' และ 'อเมริกันอันตราย' เพลงในช่วงนี้เป็นการใช้สัญลักษณ์เป็นส่วน ใหญ่ ซึ่งมีข้ออ่อนตรงไม่อาจจะเป็นเพลงปลุกใจได้

ความจริงผมไม่ชอบความรุนแรง เพลงยุคแรกไม่แรงนะ มาแรงยุคกลางปี 18-19 เพราะเห็นแต่เลือด เห็นแต่เนื้อ เห็นแต่ระเบิด เพลงยุคอเมริกันอันตราย ยุคนี้แรง มาก เลือดสาด เดินขบวนดี ๆ ระเบิดลงตึง ๆ เลือดเต็มรถ...อย่างนี้ไม่แรงไม่ไหว

เป็นใคร ๆ ก็ต้องเดือด (บทสัมภาษณ์ สุรัชย์ จันทิมาธร จากตำนานชีวิต คาราวาน, 2529, น. 50)

ยุคที่ 2 ของการทำงานเพลง คือ หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นคาราวานในภาคป่าเขา เพราะช่วงที่อยู่ในป่าทุกคนกระจัดกระจายไปตามเขตงานต่าง ๆ แม้ว่าในช่วงที่เข้าป่าใหม่ ๆ จะรวมตัวกันอยู่ก็ตาม และยุคนี้ถือเป็นยุคเพลงปฏิวัติ ยุคที่ 3 คือ ยุคที่คาราวานออกจากป่าและรวมตัวกันเล่นคอนเสิร์ต ฟอรั่ม ยูนิเซฟ ถือเป็นการเปิดตัวกับยุคสมัย และยุคที่ 4 เป็นการทำงานผลงานเพลงเดี่ยวของสมาชิกแต่ละคนในวง นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวของคาราวานเป็นครั้งคราวตามงานรำลึกเหตุการณ์เดือนตุลาและการรวมตัวเฉพาะกิจสำหรับคอนเสิร์ตคาราวานอย่าง คอนเสิร์ต 15 ปี คาราวาน คอนเสิร์ต 20 ปี คาราวาน คอนเสิร์ต 25 ปี คาราวานและคอนเสิร์ต 30 ปีคาราวาน

ผลงานอัลบั้มในนามของวงคาราวาน ได้แก่ คนกับควาย, อเมริกันอันตราย, มารครองเมือง, บ้านนาสะเทือน, คนตีเหล็ก, 1985, คนไกลบ้าน, ยูเอส.เจแปน, อานนท์, กลับมาเถิด, ตุลา - คม, การแสดงสด คอนเสิร์ต ฟอรั่มยูนิเซฟ, การแสดงสด 15 ปีคาราวาน, การแสดงสด 20 ปี คาราวาน การแสดงสด 25 ปีคาราวาน, การแสดงสด 30 ปี คาราวาน และชุดพิเศษ ถนนมิตรภาพ และอัลบั้มผลงานเดี่ยวของแต่ละคน

เสียงดนตรีและเสียงเพลงของคาราวานได้บอกเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยที่บ้านเมืองได้เคลื่อนผ่านไปในแต่ละช่วง ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนหนุ่มสาว ในยุคที่มีการต่อสู้ทางอุดมการณ์ยังคงรุนแรง การต่อสู้ของประชาชนต่อผู้ปกครองในยุคเผด็จการครองเมือง สิ่งเหล่านี้ต่างได้ประกอบกันเป็นท่วงทวนของประวัติศาสตร์เสียงเพลงที่เคลื่อนออกมาครั้งแล้วครั้งเล่า (ผู้จัดการรายวัน, 1 สิงหาคม 2537, น. 30) เมื่อสิ้นสุดยุคแสวงหา 'คาราวาน' ก็ได้สะท้อนถึงความรู้สึกของผู้คนในสังคมต่อความอยู่ดีมีสุขของสังคมชนชั้น สะท้อนถึงการล่มสลายแห่งชีวิตชนบท จนต้องพากันอพยพเข้ามาในเมืองกรุงเพื่อชีวิตที่ดีกว่า

การที่ 'คาราวาน' เติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมแบบ 'เราเคยลุ่มหลงกับพลาสติกแบนด์ เมดอินเจแปน แอนด์ยูเอสเอ...' หรือพูดอีกแบบหนึ่งก็คือในยุคที่สังคมไทยเต็มไปด้วยปัญหานานา... แน่นนอนว่าด้านหนึ่งย่อมช่วยให้พวกเขาสังสมข้อเท็จจริงของสภาพบ้านเมือง ประกอบกับเมื่อได้ก้าวเข้าร่วมมาอยู่ในแวดวงนักคิดนักเขียนหัวก้าวหน้าของไทยในช่วงบรรยากาศทางปัญญาเริ่มต้นตัว... จวบจนกระทั่งเข้าร่วมในขบวนการต่อสู้ 14 ตุลาคมอย่างใกล้ชิด (วชิระ บัวสนธ์, 2544, น. 14)

เรื่องราวของ 'ต้นแบบ' วงดนตรีเพื่อชีวิตอย่าง 'คาราวาน' ที่ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเข้มข้นนั้น เสมือนเป็นบ้ำหลอมสร้างให้วงดนตรีคาราวานเขียนเพลงจากประสบการณ์ความเปลี่ยนแปลงเป็นผลให้บทเพลงของคาราวานทั้งหมดมีวิวัฒนาการที่น่าสนใจ และเป็นเหมือนเครื่องบ่งชี้บริบท

ทางสังคมที่ถือได้ว่าเป็นผลผลิตจาก 'เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516' โดยแท้ ยิ่งพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่าบทบาทของ 'คาราวาน' นั้นแยกไม่ออกจากประวัติศาสตร์ของสังคมไทยยุคใหม่ โดยเฉพาะในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 จนถึง 6 ตุลาคม 2519 ยังไม่ต้องเอ่ยว่าหลังจากนั้นพวกเขาได้เข้าร่วมทำสงครามปฏิวัติในป่าเขาโดยเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เช่นเดียวกับคนหนุ่มสาวในสมัยนั้นที่เชื่อมั่นว่านั่นจะช่วยให้อสภาพชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศดีขึ้น (วิระศักดิ์ สุนทรศรี, 2544, น. 69)

คาราวานไม่ได้คิดเรื่องผลประโยชน์เพราะในสมัยนั้นมันยากที่จะคิดได้ว่าเล่นดนตรีแล้วจะมีผลประโยชน์อะไรตามมา...การเล่นดนตรีเป็นการปลูกจิตสำนึกทางสังคม เป็นการประท้วงกับสิ่งไม่ชอบมาพากล แต่ขณะเดียวกันก็แสวงหาสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เนื่องจากพื้นเพของคาราวานเป็นลูกชาวบ้าน เติบโตมาท่ามกลางผู้ที่ด้อยโอกาส ด้อยพลัง พื้นเพเหล่านี้เสริมพลังของคาราวาน หลังจากนั้นคาราวานก็เป็นวงดนตรีที่ตามติดการชุมนุม การเรียกร้อง การทวงสิทธิไม่ว่าจะเกิดขึ้นที่ไหนพวกเขาจะไปด้วยเสมอ (ลาว คำหอม, 2537, น. 28)

การก่อเกิดขึ้นของวง 'คาราวาน' ก็คือ การปฏิบัติภารกิจในทิศทางดังกล่าว พวกเขาไม่เพียงทำหน้าที่ 'ผู้สื่อข่าวจากแดนไกล' ด้วยการรายงานข้อเท็จจริงของสังคมเมืองสู่การรับรู้ของพี่น้องผองเพื่อนในชนบทเท่านั้น หากแต่อีกด้านหนึ่งยังได้ถ่ายทอดเรื่องราวของผู้ด้อยโอกาสเหล่านั้นออกมาในรูปแบบเพลงแล้วบทเพลงเล่า ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกัน (วิริยะ บัณฑิต, 2544, น. 15)

...พอมาทำคาราวาน สิ่งที่เคยเปลี่ยนไป คือ ความคิดรับใช้ประชาชน มันจะมากขึ้นตามกระแสเรียกร้อง... แต่สังเกตดูเพื่อน ๆ ในวงเอง ก็ยังเห็นว่าเพลงที่เราแต่งมันไม่ 'ชน' ยังไม่โป๊ะเซะ ยังไม่รับใช้ตรง ๆ ยังมีความเป็นกวีเป็นอะไรอยู่ ตามความคิดของเขาคือมันอ่อนเกินไป...นี่หมายถึงช่วงนั้น แต่มาช่วงหลังก็ได้รับการยอมรับเพลงของเราไม่ใช่ เพลงแบบที่ต้องชนหรือ... ที่จริงเราไม่ใช่อย่างนั้น และเพลงเรามันก็ไม่ใช่ด้วย... เพลงเราแต่งออกมาจะเป็นเรื่องบรรยากาศ ความฝันอะไรอย่างนี้มากกว่า แต่ว่ามีหลากหลายแนว แต่เพราะใจเราไม่ใช่อย่างนั้น ถ้าถามว่าสู้ไหม จนเข้าป่าจับปืนแหละ จะเอาอย่างไรอีก... สู้จนหัวจะขาดอยู่แล้ว (เนชั่นสุดสัปดาห์, 5-11 เมษายน 2547, น. 53)

แม้ในห้วงทศวรรษหลัง หรือกระทั่งการเฉลิมฉลองในวาระ 30 ปี ของการก่อตั้งวง พลังที่มีอยู่อย่างเข้มข้นของคนดนตรีคาราวานก็ไม่ได้เลือนหายไป เพียงแต่สังคมได้แทนที่ขึ้นมาด้วยคนรุ่นใหม่ ๆ ไล่หลังขึ้นมาแทนที่เรื่อย ๆ จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงนี้เองได้บั่นทอนการตอบรับในทุกบทบาทและเสียงเพลงที่คาราวานนำเสนอออกมา ประกอบกับพื้นที่และเวทีของคาราวานดูจะ

เด็กและคับแคบไปถนัดตา ทำให้ผลงานต่าง ๆ ไม่แพร่หลายมากนัก ขณะที่คาราวานเองก็ยังคงรูปแบบเนื้อหาบทเพลงที่เป็นทั้งบทกวี สะท้อนชีวิตทั้งทางด้านที่ดั่งงามและเลวร้ายผ่านการพัฒนาทางด้านเทคนิคดนตรีต่าง ๆ เพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย ทำให้ 'คาราวาน' ยังคงความเป็นต้นแบบของเพลงเพื่อชีวิตร่วมสมัย นักคิด นักเขียนอย่าง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และชาติ กอบจิตติ ให้ความเห็นตรงกันว่า กาลเวลาจะคอยเลือกผลงานดี ๆ ประดับสังคม และเวลาจะพิสูจน์ ธาตุแท้ของจริงให้เห็น

ด้วยเหตุผลน่าน้ำใจของการเคลื่อนไหวของ 'คาราวาน' นั้นยังทำให้มองเห็นภาพสะท้อนของ 'คาราวาน' รวมถึงตัวของสุรชัย และหากเทียบให้เห็นภาพชัดเจนของ สุรชัย จันทิมาธร แล้ว ก็คือ บ็อบ ดีแลน³ เมืองไทย แม้ว่าการก่อเกิดนั้นจะได้รับอิทธิพลจากเพลง 'Master of war'⁴ ที่ถูกแปลงมาเป็น 'คนกับควาย' ในนามวงคาราวานก็ตาม นั่นคือจุดเริ่มต้นซึ่งกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ทางสังคมการเมือง และสายธารเพลงเพื่อชีวิตยุคใหม่ นอกจากนี้จะยังพบว่ากระบวนการสื่อสารของ

³ บ็อบ ดีแลน เป็นกวี นักแต่งเพลง นักดนตรีโฟล์ค ที่ได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบของยุคสมัยในปี 60 อเมริกาช่วงนั้นเป็นยุคที่คนหนุ่มสาวต่อต้านชีวิตที่ดีของปี 50 ที่มุ่งเน้นระบบการใช้ชีวิตที่ดี มีครอบครัวที่อบอุ่น มีการทำงานเป็นหลักเป็นแหล่ง หันมาใช้ชีวิตพเนจรอยู่บนท้องถนน โบกรถ ใช้ชีวิตแบบธรรมดา สนใจปรัชญาทางตะวันออก และช่วงนั้นเองที่อเมริกาเข้าไปร่วมสงครามเวียดนาม ทำให้เกิดการต่อต้านของคนหนุ่มสาวในอเมริกาและทั่วโลก

Blowing in the Wind, Master of war, A Hard Rain's A Gonna Fall คือ เพลงที่ส่งผลให้ บ็อบมีชื่อเสียงในฐานะนักแต่งเพลงและเป็นที่รู้จักทั่วโลก บ็อบนำเอาเพลงโฟล์คแบบชาวบ้านมาดัดแปลงให้ทันสมัยโดยผสมผสานกับรากทางวัฒนธรรมของอเมริกา เพลงของเขามักจะวิพากษ์วิจารณ์ยุคสมัย ซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีความตื่นตัว ฉะนั้นเพลงที่ออกมาจะมีลักษณะเสียดสี เปรียบเทียบ เปรียบเปรยให้จินตนาการ และเนื้อเพลงค่อนข้างจะคมชัด ทำให้จับอารมณ์ของคนในยุคสมัยเดียวกันได้อย่างแนบแน่น บ็อบไม่เพียงแต่เป็นนักแต่งเพลงเท่านั้นแต่ยังได้รับการยกย่องว่าเป็น 'กวี'

'ผมไม่เคยเรียกตัวเองว่าเป็นกวี เพราะผมไม่ค่อยชอบคำนี้ เป็นเพียงแค่ศิลปินคนหนึ่งเท่านั้นเอง' บ็อบ เคยพูดเอาไว้

⁴ เพลง Master of war เป็นเพลงที่พูดถึงเรื่องการค้าอาวุธ หรือการค้าสงครามที่ส่งผลกระทบต่อและก่อให้เกิดความเดือดร้อน สุรชัยได้นำเอาท่วงทำนองของเพลง Master of war มาใส่เนื้อร้องภาษาไทยที่แต่งเนื้อร้องโดย สมคิด สิงสง และ วิสา คัญทัพ แต่งทำนองโดย สุรชัย จันทิมาธร และให้ชื่อเพลงว่า 'คนกับควาย' เพลงนี้บรรเลงครั้งแรกในงานแต่งงานของวีระประวัติ วงศ์พัฑฒัน อดีตนักหนังสือพิมพ์ 'สังคมศาสตร์ปริทัศน์' ยุคสุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ

สุรชัยนั้นมีพัฒนาการอยู่เสมอโดยมีเงื่อนไขของบริบททางสังคมและการเมืองในแต่ละช่วงเป็นส่วนประกอบหลักในการที่จะสื่อสารกับสังคมในยุคต่าง ๆ ดังที่ สถาพร ศรีสังข์ หรือ พนม นันทพฤษ ได้กล่าวเอาไว้ว่า

สุรชัยเป็นผลผลิตทางสังคมของสังคมไทยที่มีเงื่อนไข และภาวะวิสัยที่แน่นอน หนึ่งในกรณีศึกษาของเขา คือ เติบโตมาในพีเรียดที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดที่มีผลอย่างมากต่อการแสดงออกในฐานะของศิลปินเพลง และในฐานะของคณวรรณกรรม...สุรชัยมีทิศทาง มีที่ไปที่ไปที่แน่นอนผ่านคืนวันของประวัติศาสตร์ผ่านเหตุการณ์ปัจจัยที่แน่นอนหล่อหลอมขึ้นมาเป็นอัตลักษณ์ของสุรชัยในช่วง 3 ทศวรรษในฐานะศิลปิน... และการมีส่วนร่วมที่จะเสนอความคิดเพื่อปกป้องบรรทัดฐานของความยุติธรรมทางสังคม และไม่ละเลยในแง่ของความเป็นชีวิต นอกจากในแง่ของศิลปิน ยังมีในแง่ของการเป็นนักปฏิบัติที่ลงแรง ลงหัวใจ ลงเลือด เนื้อชีวิต เพื่อที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงสังคมตามที่เขาเชื่อ สุรชัยเดินอยู่ในเส้นทางของเนื้อสารเพื่อประชาชน เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชนมาโดยตลอด (สถาพร ศรีสังข์, สัมภาษณ์)

และสุรชัย เองก็ยังเน้นย้ำถึงบทบาทการเป็นนักร้องนักดนตรีที่เลือกใช้บทเพลงในการสื่อสารกับสังคมเอาไว้ว่า

ผมเล่นดนตรีเพื่อการเมือง เพราะชอบการเมืองมาตั้งแต่เด็ก ไม่ใช่เล่นดนตรีเพราะอยากจะทำ เล่นเพราะเนื้อหามันเป็นสื่อ มันเป็นอาวุธ ถือว่านี่แหละสายตรง... ตอนแรกบอกว่าไม่เป็นอาชีพ ปัจจุบันนี้มันเป็นไปแล้ว เคยถึงเป็นอาชีพกึ่งสมัครเล่นอยู่สิบกว่าปี เรารู้ตัวแล้วว่าเป็นอาชีพ ตั้งแต่ออกจากป่า ยุคมันเปลี่ยนไป ไม่ใช่การต่อสู้ทางการเมืองอย่างเดียวมันเป็นเรื่องที่จะยืนอยู่ได้ (วารสารเพลงดนตรี, ตุลาคม 2546, น. 23)

จากภาพรวมอันย่อของประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่กล่าวมานั้น สามารถบ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่า ประวัติศาสตร์มักจะเป็นบ้ำหลอมชั้นดีในการผลิตบุคคลขึ้นมาด้วยการขัดเกลาของกาลเวลา และเนื้อแท้ที่ปรากฏออกมาของบุคคลจะกลับกลายเป็นประวัติศาสตร์ที่ยังมีลมหายใจ ซึ่งถ้าสืบค้นลงไปลึกแล้วยังจะพบว่า ประวัติศาสตร์บางหน้าก็คือปัจจุบันที่ยังวนเวียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าอยู่ในสังคมไทย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงชีวิตและผลงานในแต่ละช่วงของสุรชัย จันทิมาธร ว่าเขาเลือกที่จะเป็นผู้ส่งสารกับสังคมในด้านใดบ้าง และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เขาเลือกที่จะส่งสารเช่นนั้น และการทำงานของสุรชัย มีทิศทางและเป้าหมายแปรเปลี่ยนมาหรือไม่

เพียงใดทั้งนี้ในงานวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้เห็นภาพเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวได้ชัดเจนมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาชีวิตและผลงานของ สุรัชย์ จันทิมาธร ในฐานะผู้สื่อสารกับสังคมในแต่ละช่วงว่าเป็นอย่างไร และทำไมถึงเป็นเช่นนั้น

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาชีวิตและผลงานของสุรัชย์ ในฐานะผู้สื่อสาร ทั้งนี้เนื่องจากว่าผลงานของสุรัชย์ นั้นมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัย จึงเลือกผลงานบางชิ้นที่เป็นตัวแทน เพื่อทำให้เห็นถึงความเป็นผู้สื่อสารของเขาได้ชัดเจน

นิยามศัพท์

ผู้สื่อสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้กำหนดรหัสในการติดตั้งให้กับผู้รับสาร ทั้งนี้เพื่อต้องการจะถ่ายทอดความคิด ความต้องการ ความตั้งใจ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ความเชื่อ ที่เกิดจากการหล่อหลอมจากธรรมชาติไปยังผู้รับสารในรูปแบบต่าง ๆ

เพลงเพื่อชีวิต หมายถึง บทเพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนปัญหาและความเป็นไปของสังคม โดยช่วงหนึ่งบทเพลงเพื่อชีวิตมีจุดมุ่งหมายเพื่อปลุกเร้าในการต่อสู้ ขณะเดียวกันบทเพลงก็มีหน้าที่ปลอบประโลมให้กำลังใจ ทั้งนี้มีการใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเพื่อการเข้าถึงของคนทั่วไป

ศิลปิน (artist) นิยมใช้คำนี้ทั่วไป ส่วนมากจะหมายถึง ผู้สร้างงานทัศนศิลป์ และไม่เรียกผู้ทำงานศิลปะในสาขาอื่นว่าศิลปิน แต่ใช้คำว่า สถาปนิก นักประพันธ์ นักดนตรี นักแสดง แต่เรียก จิตรกร ประติมากร และศิลปินภาพพิมพ์ว่า “ศิลปิน” แต่การวิจัยนี้ ศิลปิน หมายถึง ผู้ที่นำเสนอความคิดสร้างสรรค์ออกมา เพื่อแสดงออกเป็นผลงานที่เป็นรูปธรรม (ชะลูด นิมเสมอ, 2531, น. 2)

วรรณกรรมเพื่อชีวิต หมายถึง งานเขียนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น นวนิยาย เรื่องสั้น และกวีนิพนธ์ ฯลฯ โดยเนื้อหาหลักในการนำเสนอเพื่อสะท้อนภาพชีวิตของมนุษย์ และสังคม โดยต้องอยู่เคียงข้างประชาชนเป็นหลัก

นักแต่งเพลง หมายถึง ผู้ถ่ายทอดความคิดผ่านด้วยเนื้อร้องและท่วงทำนอง นักแต่งเพลงแต่ละคนจะมีความถนัดในการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ในแต่ละบทเพลงแตกต่างกัน ไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความชำนาญในการใช้ภาษาที่มีลีลาเฉพาะในแต่ละบุคคล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. งานวิจัยเรื่องนี้ จะเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงสำหรับผู้สนใจในชีวิตประจำวัน และผลงานของ สุรัชย์ จันทิมาธร
2. การศึกษาประวัติชีวิตนั้น ไม่เพียงแต่ทำให้รู้รายละเอียดและแง่มุมความคิดต่าง ๆ ของผู้ศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นการเรียนรู้ถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ได้หล่อหลอมบุคคลนั้น ๆ ขึ้นมาอีกด้วย